

Sabine Lavorel, Marta Torre-Schaub, *La justice climatique. Prévenir, surmonter et réparer les inégalités liées au changement climatique*, Éditions Charles Léopold Mayer, Paris, 2023, 330 p.

*drd. Mircea M. DUȚU-BUZURA**

Prima universitate franceză din perspectiva științelor umane și sociale, inclusiv cele juridice, Universitatea Paris 1 Panthéon-Sorbonne cultivă încă din 1971 un spirit unic care asociază o abordare științifică exigentă și ambiția de a genera noi cunoștințe care transformă lumea. Grație excepționalului evantai de discipline, în cadrul facultăților, centrelor și institutelor sale de cercetări juridice teoreticieni și profesioniști ai dreptului, împreună cu specialiști aparținând altor orizonturi de preocupări conexe analizează cu precădere noile probleme și mizele lor sociale, printre care un loc prioritar s-a acordat în ultima perioadă schimbării climatice. Rod al unei asemenea viziuni interdisciplinare și al unei abordări integrate, lucrarea de față consacrată justiției climatice, valorifică cercetări întreprinse de cele două autoare în cadrul Institutului de Științe Juridice și Filosofice al Sorbonnei și deschide inovante piste de evaluări și dezvoltări conceptuale într-un domeniu inedit al reflecției juridice complexe. Cele trei părți ale volumului, având ca teme fundamentale repere definitorii ale conceptului central, se referă la evoluția sa de la datoria climatică la solidaritatea climatică, la protejarea victimelor și repararea daunelor climatice, din punctul de vedere al responsabilităților aferente și, respectiv, preconizează pe asemenea premise, elemente ale unor politici climatice mai juste.

Valurile de caniculă, megaincendiile, ploile torențiale și inundațiile și alte asemenea evenimente meteorologice extreme, manifestate la scară planetară, regională și locală ne arată nu numai că dereglările climatice au devenit o realitate, ci și că au un impact major asupra condițiilor noastre de viață și, totodată, nevoia de reacție și încadrare juridică. Ele afectează atât echilibrul ecosistemelor cât și pe cel social și accentuează, în același timp, inegalitățile economice și sociale de-a lungul lumii între țări, comunități și indivizi. Concept emergent în anii 1990 în cadrul primelor negocieri internaționale privind clima, *justiția climatică* se impune astfel ca un subiect prioritar de dezbateri, precum și teren concret de acțiune. Într-adevăr, percepțiile directe și rezultatele științifice și experimentale ne arată tot mai evident faptul că în privința

* Școala Doctorală a Facultății de Drept a Universității din Craiova; mirceadb@yahoo.com

schimbării climatice problemele care se ridică acum referitoare la înțelegerea și abordările sale nu mai țin numai de relevarea realității fenomenului ca atare și nici a necesității de a-i relantiza ritmul de producere, limita efectele ori de a se adapta la acestea. Ea constă mai degrabă în a ne întreba și găsi răspunsurile pertinente asupra modului în care se impune să gestionăm în mod colectiv această evoluție fără precedent a condițiilor noastre de viață prin tranziția ecologică ineluctabilă. Printre conceptele care se ambiționează a propune rezolvări acestei chestiuni în primele rânduri se află justiția climatică, problemă complexă careia i-a fost consacrată și lucrarea de față. În ultimii ani, această temă a pătruns în mai toate sferile: militantă, diplomatică, politică, socială, jurisdicțională, filosofică și, nu în ultimul rând, academică. Ea a devenit astfel, deopotrivă, un slogan, o revendicare, o poziționare politică, o strategie contencioasă ori chiar o temă de cercetare și un obiect de studiu, inclusiv universitar, cu o deschidere excepțională și, nu în ultimul rând, propunând o nouă abordare a acțiunii sociale și a eticii. Referitor la sfera ideatică, dezbaterile și reflecțiile academice s-au concentrat în ultima perioadă asupra subiectului repartizării reducerilor emisiilor de gaze cu efect de seră (GES) între state, prioritizând o abordare interstatală a justiției climatice orientată spre partajarea eforturilor de atenuare. Din perspectivă juridică a prevalat analiza contenciosului climatic, ceea ce a favorizat o abordare a justiției centrată pe individ ori orientată spre reparația prejudiciilor suportate prin faptul încălzirii climei. În fine, cercetările științifice din sfera socio-umană au acordat o atenție deosebită unei concepții mai extensive privind justiția climatică, în scopul de a-i surprinde și prezenta toate aspectele și a insista în privința polimorfismului (intrinsec) și a caracterului său evolutiv. Faptul a reclamat adoptarea unei definiții înglobante, care să permită analiza ansamblului de abordări etice, politice și juridice ale chestiunii de egalitate în fața schimbării climatice. O asemenea percepție a permis observarea modului în care conceptul ca atare, prin componentele sale, intervine la diferite niveluri: între state pe căile diplomației climatice, între grupuri, comunități ori categorii sociale, între indivizi, între sexe, generații (inclusiv generațiile viitoare) și între om și natură. Nu în ultimul rând, numai așa se poate asigura stabilirea de legături adecvate cu concepte și câmpuri de reflecție conexe, precum justiția socială sau justiția energetică.

Pe conținut și ca semnificații justiția climatică ridică problematici diverse, la diferite niveluri și se consideră că e dificil de a tinde a le răspunde fără a se referi în mod explicit la una sau alta dintre teoriile filosofice ale justiției, cu atât mai mult cu cât unele dintre acestea au influențat în mod evident dezvoltarea regimului climatic internațional și elaborarea politicilor naționale privind clima. În orice caz, analiza a cel puțin patru poziționări nu pot fi evitate spre a fi invocate într-un demers de acest gen. Prima e *justiția distributivă*, care implică determinarea părții de resurse atribuite membrilor unui grup, în funcție de ceea ce le revine de drept fiecăruia. Raportată la problema climatică, ea își găsește aplicarea directă în repartizarea echitabilă a costurilor asociate eforturilor de atenuare a emisiilor viitoare și de adaptare la efectele inevitabile ale schimbării climatice. În privința primului aspect, chestiunea e cea de a ști cum să se repartizeze în mod just și echitabil pentru state drepturile de emisie

de GES care să fie compatibile cu un buget de carbon din ce în ce mai restrâns. Referitor la cel de-al doilea, e vorba de a determina cum să se repartizeze finanțările disponibile între state, între regiuni ori între comunitățile afectate de efectele schimbărilor climatice. Înțeles sub unghiul echității, acest tip de justiție se traduce prin aplicarea unui tratament diferențiat și de prestații compensatorii în profitul membrilor cel mai puțin favorizați ai societății, sursă de inspirație predilectă pentru mecanismele instituite ori preconizate de reglementarea internațională pertinentă.

La rândul său, *justiția reparatorie* vizează să furnizeze o compensație sau să repare daunele atunci când a fost suferit un prejudiciu; obiectivul e acela de a corija injustiția, rectificând răul cauzat victimei. În materie climatică chestiunea compensațiilor pentru daunele suportate de țările ori de populațiile mai vulnerabile din faptul schimbării climatice aparține cu precădere acestui tip de justiție. Daunele pe care le suportă ori urmează să le cunoască anumite populații în viitor, costurile adiționale legate de adaptarea la noua situație climatică și la obstacolele suplimentare în dezvoltarea economică pe care le impun dereglările climei sunt un subiect de discuție. Ele sunt urmate de întrebarea dacă eventual acestea ar putea să angajeze răspunderea statelor (ori a întreprinderilor) ce au contribuit ori contribuie la încălzirea globală. Apoi, vine dilema cum s-ar putea imputa răspunderea pentru daune climatice unui poluator specific. Teoria justiției reparatorii a început să implementeze politicile climatice, manifestându-se în special prin stabilirea de mecanisme de finanțare și de transferuri tehnologice ce permit să se compenseze daunele suportate sau susceptibile a fi cauzate de condițiile climatice, fără a obliga victimele să treacă printr-un proces juridicțional. Recurgerea la judecătorești în cadrul contenciosului climatic, care în prezent e în plină expansiune, reprezintă totuși mai puțin un mod de a realiza justiția de acest gen.

În al treilea rând, politicile climatice ridică aspecte de justiție procedurală, care se preocupă de modul în care sunt adoptate deciziile și sunt luate în considerare opiniile participanților în această privință. Ea reclamă procese decizionale transparente, cu garanții pentru participarea în manieră egală și democratică a ansamblului persoanelor care ar fi supuse deciziilor adoptate. Aplicată la chestiunea climatică, justiția procedurală prezintă un interes specific pentru analiza procesului de negocieri internaționale pertinente, respectiv cum agenda acestora e definită, se formulează acordurile elaborate și încheiate. Să amintim, în acest context, că organizarea renumitelor COP-uri (conferințe ale părților la Convenția-cadru privind schimbările climatice din 1992 și la Acordul de la Paris privind clima din 2015) este adesea contestată, procedurile aferente fiind considerate ca insuficient respectuoase cu țările în curs de dezvoltare a căror capacitate de expertiză și de reprezentare e mult mai redusă decât cea a statelor industrializate. Numeroasele studii pertinente ne arată, de altfel, că revendicările lor s-au dovedit întemeiate punând în evidență faptul că negocierile climatice internaționale sunt dominate de reprezentanți, experți și militanți ai celor mai bogate țări. Formarea de coaliții e un răspuns la această problemă de reprezentare; Alianța micilor state insulare (AOSIS) este un exemplu

elocvent. Acest grup, care formulează și avansează multiple revendicări în domeniu din perspectiva situării lor în prima linie a impactului negativ al încălzirii globale, a putut obține rezultate substanțiale în negocierile internaționale prin faptul coeziunii manifestate în acțiunea statelor membre. Dar acest tip de justiție privește și procesele decizionale interne. Ea prescrie, în cadrul statelor, ca locuitorii comunităților afectate în mod particular de efectele schimbărilor climatice, în special comunitățile rurale și popoarele autohtone, să fie mai mult asociate la adoptarea de politici publice și de atenuare și/sau adaptare la dereglarea climei.

O a patra teorie a justiției cu reverberații în materie este cea a *justiției de recunoaștere*, dezvoltată de teoreticienii culpabilității. Această abordare, teoretizată mai recent decât precedentele, e fondată pe ideea că injustițiile sunt determinate în primul rând de factori economici, dar din ce în ce mai mult nu mai pot fi ignorați nici cei culturali, al căror rol e adeseori subestimat. Absența recunoașterii sociale a unui grup, care rezultă din multe cauze dar nu în ultimul rând din „modele culturale instituționalizate” ce determină statutul social al indivizilor, are o influență decisivă asupra participării acestora la viața socială. De aici e posibil să se evalueze gradul de participare și de luare în considerare a anumitor grupuri față de gradul lor de recunoaștere și eventual de orientare a acțiunii publice spre a face să evolueze această situație. Un atare aspect e strâns legat de problematica distribuirii și cea a procedurii: lipsa de recunoaștere în domeniile sociale și politice, pusă în evidență de diverse forme de denigrare și de evaluare, conduce la o participare inhibată ori insuficientă la sfera politică (injustiție procedurală) și la inegalitatea în distribuirea drepturilor și obligațiilor (injustiție distributivă). În domeniul politicilor climatice, injustiția de recunoaștere se manifestă prin necunoașterea riscurilor climatice ce privesc anumite comunități (populații insulare, costiere, autohtone, rurale, minoritare) mergând de la simpla ignorare a pericolelor de mediu și până la reprezentarea în mod deliberat falsă a impacturilor schimbării climatice asupra lor. Acest fenomen poate fi observat atât la nivel național, cât și internațional, unde interesele țărilor mai puțin dezvoltate și mai mult vulnerabile sunt adeseori subevaluate în procesele de negociere, în detrimentul celor ale statelor vulnerabile și mai afectate.

Simpla trecere în revistă a acestor poziționări teoretice conduce pe cele două autoare la cel puțin două observații generale complementare. Pe de o parte, într-o analiză atentă a situației politicile climatice naționale și internaționale nu sunt total impermeabile la considerațiile de justiție și nici exceptate de la acestea; dimpotrivă, numeroase principii și mecanisme aferente exprimă atenția acordată de state respectivelor probleme. Desigur, răspunsurile la revendicările de justiție climatică rămân lente, imperfecte și în mod sigur insuficiente, întrucât se prefigurează progresiv. Pe de altă parte, toate teoriile justiției influențează dezvoltarea demersurilor climatice; nicio politică nu are capacitatea ca singură să răspundă tuturor implicațiilor multiple în materie de justiție ce decurg din schimbarea climatică. Numai o abordare planetară și multiscalară a justiției permite înțelegerea ansamblului „injustițiilor climatice” și face să se nască noi logici de elaborare și de

articulare a politicilor publice. Totodată, se impune a fi respinsă ideea unui eșec al justiției climatice, estimându-se că aceasta trebuie să fie concepută ca o strategie pe termen lung, care reclamă o abordare dinamică și prospectivă. În alți termeni, dacă progresele justiției climatice au fost până acum insuficiente și fragmentate, se cuvine a fi replasate într-un proces evolutiv de aplicare, de consolidare și lărgire a principiilor și politicilor vizând să surmonteze inegalitățile legate de schimbarea climatică. Dificultatea cea mai importantă cu care se confruntă în prezent justiția climatică nu ține atât de includerea formală a terminologiei echității și a justiției în regimul internațional și politicile publice, cât mai ales de aplicarea efectivă a măsurilor și mecanismelor existente și desfășurarea lor deplină. Așa se face că justiția climatică poate apărea și sub forma unei strategii de aplicare a o serie de acțiuni vizând a-și asuma în mod colectiv riscurile climatice pe calea politicilor publice adoptate, integrate și coerente. În definitiv, a reflecta asupra unui atare subiect în mod global și prospectiv presupune accentul pe anumite evoluții ce apar mai pertinente pentru a lua în calcul mizele și potențialitățile justiției climatice. Prin asemenea concluzii ni se oferă o imagine de ansamblu asupra noțiunii și dinamicii justiției climatice, dintr-o perspectivă juridică structurată interdisciplinar.

Simpla enumerare a subiectelor celor douăsprezece capitole aferente împărțirii tripartite a lucrării, devine elocventă pentru aspectele concrete abordate cu competență, consecvență dar și cu pasiune științifică de către autoare: originile justiției climatice și orientările sale, partajul echitabil al bugetului de carbon între state, piața în serviciul justiției climatice, finanțele în serviciul luptei contra schimbării climatice, protecția victimelor umane și recunoașterea drepturilor lor, responsabilitatea climatică: necesitatea schimbării de paradigmă, justiție climatică în fața tribunalelor, ce daune pentru ce justiție, absența responsabilității internaționale a contributorilor la încălzirea climatică, necesitatea unei adaptări juste și echitabile, justiția climatică, reorientarea politicilor publice și crearea de noi instituții *ad-hoc*, regândirea justiției climatice prin intermediul altor prisme. Valorificarea concluziilor lucrărilor deja întreprinse și publicate în domeniu, analiza juridică pertinentă, înscrierea datelor acesteia în contextul mai larg al răspunsului global la provocarea ecoclimatică conferă valențe superioare lucrării de față și o recomandă ca atare.